

AGBA M MBỌ DỊ N'ỌBARA NDỊ IGBO: SITE N'AKWUKWỌ NDỊ ODEE

Chioma C. Anagor

Ngalaba Amumamu Igbo, Afrịka na Eshia

Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka

Email: cc.anagor@unizik.edu.ng

Ụmjedemede

Ụfọdụ ndị ntorobia n'oge ugbo a choro ibute ego na-agbaghi mbo, ufodu bu ndi si n'uzo adighi mma wee na-achuta ego, ufodu bu ndi chekwubere onye ozo inyere ha aka. Nke ozo bu na agburu ndi ozo na-enwere ndi Igbo anya ufu etu ha si achuta ego ihe ndi a niile mere edereede a ji gbado ukwu na agba m mbo di n'obara ndi Igbo iji gosiputa na ndi Igbo bu agburu bu igba mbo n'obara ha bia uwa, ha ekwenyeghi na mmadu na-anọ nkiti ka onye ozo na-emeere ya ihe niile nke ha ji kwenye na mmadu na-akpata aku n'uzo ezighi ezi ya mere ha ji kwuo si; "onye ruo n'anwu, o rie na ndo". Ndi Igbo bu otu agburu e nwere na Naijiria nke di na mba Afrika. Akuko kokwara site na nchocha ndi ufodu mere na ndi Igbo bu otu n'ime agburu iri na abuo nke agburu Izrel. Ndi Igbo bi n'owuwa anyanwu Naijiria, nke a aputaghi na ha ebighi na mpaghara ndi ozo ebe ha si achuta ego. E nwere steeti ise bu steeti ndi Igbo ha gunyere; Abia, Anambara, Ebonyi, Enugwu na Imo mana nke ahụ aputaghi na ha anoghi na Asaba, Ikwere. N'oge agha Biafra, emebisiri otutu ihe n'ala Igbo nke na onye huru mpaghara ahụ taa agaghi ekwe na o bu otu ebe ahụ agha daburu. E nweela otutu ihe mkpagbu ndi Igbo nwetara na goomentị etiti site na ntuziaka ndi goomentị nke enyeghi ohere imeere ha ihe na steeti ha di ka e si e mere ndi agburu ozo no na Naijiria mana nke ahụ agaghi eweghachi ha azu. Edereede a choro igba n'anwu na igba mbo ndi Igbo nke putara ihe site n'achumta akunauba ha bu onatarachi. Edereede a ga-agbaso usoro nkowa site n'ileba anya n'akwukwo agumagu iduuazi anọ ndi a; *Isi Akwu Dara N'Ala, A Na-Agwa Nti, Omenuko, Adaye* na ntaneet wee ziputa igba mbo ndi Igbo oge gboo, oge ugbo a na ihe ndi ha meputarala na ndu ha di ka okwa ndi ha jigasi na Naijiria na mba uwa ndi ozo ma mee ka isiokwu a doo anya. Edereede a ga-eme ka ndi Igbo mata na ha bu agburu e ji igba mbo mara, umengwu adighi n'obara ha ma mekwaa ka agburu ndi ozo na mba uwa mata na o bu onatarachi ndi Igbo igba mbo na iweta ezi mmepe n'obodo o bula ha batara.

Mmalite

Ndi Igbo abughi ndi e ji umengwu mara site n'ogbo ruo ogbo. Ha ekwetaghi na ezi nwaafọ Igbo ga-atuko aka na-enweghi ihe o bula o na-eme were enye onwe ya na ezinaulo ya nri foduzia isi na onye Igbo na-ario aririo ego n'uzo kama, ha ewere aka tie okwute iji hu na ha na-akpata opekataampe ego nri onu kwa ubochi. Umụ nwoke Igbo abughi ndi kwenyere na nwaanyi ga na-akuru ha nri ma ya buru nwoke ibe ya ga na-enye ya ego nri kwa mgbe kama, o gwa onye ahụ kuziere ya ihe o ga-eme soro ya kpatawa ego iji gbanaghi mkpari n'ihu ya ka ndi Igbo ji ekwukari okwu si; "kama i ga-enye m azu, kuziere m ka e si aku azu". Ofomata (2007:430-432) kowara na ndi Igbo na-atu ilu si na o bu aka aja aja na-ebute onu mmanu mmanu maka na ngana kpuchie ute aguu ekpughee ya. Ilu ndi a ka o kowara na ha dibu gboo iji gosi na ndi Igbo ekwenyeghi n'umengwu. Ha kwenyesiri ike na mmadu ga-agba mbo nke oma tupu o kpata ihe o ga-eri. O bu nkwenye di otu a kpata ndi Igbo ji wee buru ndi na-arusi oru ike ma burukwa ndi e ji igba mbo n'uzo puru iche wee mara. O deputara udi oru aka

dị icheiche ndị Igbo nwere oge gboo dị ka; orụ ugbo, ikpa anụ, ite mmanya, ichu nta, ikpu azu, ikpa nkata, ibu dibia, ikpu uzu, itu osisi, isu akwu, igbu nkwu, ide uri, iwa eze/ ipi eze, ibu mbubu, ikpu isi, igbu ichi, iji ime, ibi ugwu, itu use (iji aguba ewepu ajo obara n'ahu mmadu). Ude (1996:17) kwuru si na akuko anaghi ekwe onye huru oja ji Akubuzo akosi. Iji ziputa oru aka ya ka diji (onye na-ako ji nwere oja ji buru ibu). E nwekwara ndi bu oka mgba di ka otu Odunke (1986:21) ziputara mgba di n'etiti Ekwenge oka mgba ndi Umungodo na Dike oka mgba ndi Amaizu. Ha bu ndi obodo ha ji eje ogu oge gboo. (Umụ nwoke na-eso nzo ukwu nna ha di ka igba nta, iru oru ugbo, ite mmanya, igbu akwu, igba mgba, ipi atu, itu nki d.g.w. Ufodu nwere oja ji di egwu nke mere ha ji tozuo ichi echichi n'obodo ha oge gboo.

Umụ nwaanyi anaghi anọ nkiti, ha na-aga ugbo, rucha ahija, jee ree ahia, chuo mmiri ma lekota ezinaulo anya. Ufodu umu nwaanyi bu ndi na-eji ime di ka Uzoalor (2011:26) gosiri ya ebe o kwuru na a kpogara Elu na nke nwaanyi na-eji ime, ufodu umu agboghona-aga izachasi ezinaulo ndi ozo ma chuooro ha mmiri iji nweta ego. Igba mbo a di n'umi okpukpu ndi Igbo mere na ufodu umu nwaanyi anaghi elenyere di ha anya n'izu umuaka ma ndi di ha malite iloghachi azu n'oru ha ka ide ezinaulo. Umu agboghona hutakwara nzo ukwu a wee na-agbalisi ike ihu na ha nwere oru aka maobu oru Bekee nke ha ga-esi na ya na-enyere onwe ha na ezinaulo ha aka ganye na ha aluo di n'ih na onye enweghi oru aka ugbo a no n'ihe mgbu.

N'oge ugbo a n'ih mmepe obodo na teknuzuzu, ufodu akaoru ahu abughizi ihe ndi mmadu na-anọ n'obodo na-aru. Otutu agaala mahadum, puta obodo mepere emepe, gaa mba ofesi hu ka e si eme ufodu ihe n'uzo di mfe di ka ikpo oru ugbo. Ufodu ndi Igbo bi na mba di icheiche na-aru oru goomentu, ufodu na-aru oru aka ha ebe ufodu nazu ahia wee soro na-eweta mmepe n'obodo ahu ha bi. O bu ezie na ufodu iwu goomentu etiti na-eti anaghi adabara ha nke ha ji esonye na ndi isi ochichi goomentu na Najirija mana o dighi onye na-azukari ha n'ahia. Ufodu ebe ihe siru ike, a choo onye Igbo mee ya onyeisi n'ih na a ma na ndi Igbo anaghi ada ujo.

O dighi ihe onye Igbo agaghi eme iji hu na o baara onwe ya uru, soro na ndi onu neru n'okwu n'obodo ya. Ufodu na-amabu ngwa ahia n'oma ahia, ufodu na-akwa baro, nyaa ogba tumtum, maa kondokto, buru akawo, ghoo onye duodu, gba oso ahia, gaa boyi d.g.w. ihe niile a bu n'ih na e jighi alamajeri mara ha. Ha ruo mba ofesi, ha na-agba mbo n'udi di icheiche, ha na-asa efere, ruo n'ebe nchekwa ozu, lekota ndi agadi, ruo n'ulo oriri na onunu. Ufodu na-esi ala Najirija buru ngwa nri ha na-esi na mba ofesi, ufodu gara igu akwukwo na-etikwa sleeti nke bu ha mesia, ha enweta oru n'uloru di elu. Ihe o bua onye Igbo tinyere aka ime, o na-agba mbo eme ya n'ebe o puru iche. O bu ihe ndi a niile mere na obodo o bua a gara ma a hughi onye Igbo, mara na ihe e ji abu mmadu koru n'ebe ahu.

A ga-eleba anya n'akwukwo agumagu ndi a horo wee ziputa mputara isiokwu a. Akwukwo ndi a gunyere;

Isi Akwu Dara N'Ala
A Na- Agwa Nti
Omenuko
Adaeze

Tony Ubesie
Stella Agwuna
Pita Nwana
Inno Nwadike

Ndị bụ ndị Igbo

Ndị Igbo bụ otu n'ime agburu atọ anabatara na mba Naijiria nke gunyere; Igbo, Awusa na Yoruba. Nke a apụtaghị na ndị mba Naijiria enweghị agburu ndị ozo kariri nari abuo na uma kama na ato a ka a nabatara kacha puta ihe. ndị Igbo bụ ndị e ji isu asusu Igbo mara, ha bi n'owuwa anyanwu Naijiria na steeti ise ndi a; Abia, Anambara, Ebonyi, Enugwu na Imo. Steeti ha pekariri agburu ndi ozo, obosara ala ha pekwarara mpe mana ihe ji aka aru bukariri nke ndi ozo.

Ofofomata (2007:423-438) kowara na e nwere otutu ihe e ji mara ndi Igbo nke gunyere;

- ❖ Asusu: Ihe mbu e ji a ma mmadu, ogbe, obodo maobu mba bu asusu. Ya mere njirimara onye Igbo o bola bu asusu Igbo.
- ❖ Ekike: N'ala Igbo mgbe elu bu ala osa, nwoke na-eke uwe n'ukwu ha ma yirikwa uwe mkpuda nke a ga-akwakwa n'odidi uwe ndi Igbo. Otutu mgbe ka ndi nwoke na-eke akwa ma yirikwa eluakwa aka girigiri. Umaka, umu nwoke na umu okorobia na-awa ogodo. Mana ugbo a, ha na-eyizi nika na uwe eluah maobu uwekwu ogologo na akwa eluah. Umunwaanyi, ma ndi nne nwaanyi, umu agbara nwaanyi na-ama ogodo, yiri akwa eluah ma kekwa ichafu isi. Umu agboghona-eyi jigida ma were mgbaaka na mgbaukwu were choo onwe ha mma.
Ndị Igbo na-echi echichi di icheiche di ka steeti na obodo o bula si di. Ha na-echi nze, oha na ozo. Ndi a bu ndi a na-asopuru n'obodo n'ihio kwaa ha ji. Ekike ndi chiri echichi na-adikwa iche. Ha kacha eme ekike ha ka o di iche nke na ha na-ekpu okpu mmee mmee tunye otu abuba ugbene okuko na ya, na-eyi aka ma n'olu, ma n'aka. N'obodo ufodu n'ala Igbo, ndi chiri echichi na-agba owu n'okpa ma na-etekwa nzu n'anya.
- ❖ Nri: Ndi Igbo nwere nri e ji mara ha nke gunyere: utara ji maobu akpu na ofe di icheiche di ka ofe nsala, ofe egwusi, ofe ora, ofe onugbu, ofe achara, ofe akwukwo nri, ofe ogbono, ofe okwuru. Ha na-erikwa nri ndi ozo di ka; akidi, nzamini, fiofio na achicha, ede eko, ji, abacha, ukpoogede d.g.w.
- ❖ Omume (agwa): Ndi Igbo kwuru okwu si na agwa bu mma, na o bu ire oma ka ejula ji aga n'ogwu maka na nwa ewu gbuo ikpere abuo n'ala o nuo nne ya ara. Ndi Igbo kwenyesiri ike na omume mmadu na-akowa ka ndu onye ahu si di. Ha kwenyere na ihe onye metara, o were isi ya buru.
- ❖ Omenaala: Ndi Igbo nwere otutu omenaala di icheiche. Etu niile ndi Igbo si ebi ndu nwere usoro ya, o bukwaa omenaala bu usoro ndu ha. Ufodu n'ime omenaala ndi Igbo bu; alum di na nwunye, echichi, omugwo, oriri, ipu eze, mmnwu, ekike, igba afa, igba mgba, egwu onwa, mmemme d.g.w.

Akolisa onye oru na BBC Igbo na Disemba 12, 2020 kowara ihe asaa ndi agburu ji mara ndi Igbo. O kowara na ndi Igbo bu ndi na-asu asusu Igbo burukwa ndi e nwere ike ihu na steeti ise di n'owuwa anyanwu Naijiria tinyekwara steeti Deluta, Rivas, Benuwe, Kogi, Edo na ebe ndi ozo. Mana, ebe o bula ha no, ndi agburu ozo nwere ihe ndi ha ji atunyere ha di ka agwa ha na-akpa, ejiji na omenaala. E nwekwaziri ihe ndi ha guputara nke gunyere;

- ❖ Ndi Igbo huru ego n'anya nke ukwu.
- ❖ Ha nwere nka azumahia
- ❖ Umu nwoke ha ahughi ya ka ihe ziri ezi nwunye ha izu ha nri
- ❖ Ha na-amu oke umu
- ❖ Ha bu ndi oke amamihe

- ❖ Ụmụ nwoke ha na-agbakarị aji n'obi
- ❖ Ego ilu nwaanyi na-adị oke onu mana nke a emetutaghị ala Igbo niile n'ihi na obodo o bula nwere uzọ ha si eme emume ha.

Nzukọ odenigbo e mere n'ona Maachi 5, 2015 kowara na ndi Igbo bu ndi e ji ihe asaa mara nke gunyere;

- ❖ Igbo bu otu: Ha nwere umunne na umunna na-agbanyeghi ihe di iche na nghota ha.
- ❖ Igwebuike: Ndi Igbo na-aruko oru onu
- ❖ Onye o bula nwere ihe nketa ya: Aku o bula onye kpatara na-adiiri ya
- ❖ Igba mbọ: Ha na-agba mbọ nke ukwu n'ihi na ha kwenyere na "onye ruo, o rie:
- ❖ Onye aghala nwanne ya: Ha kwenyere inyeritara onwe ha aka
- ❖ Ofọ na ugu: Ikwuba aka oto, onye emela ihe ala na-aso nsọ maka ala itigbu ya.
- ❖ Igbo enwe eze: Igbo na-eji aka ha ahoputa onye na-achi ha. Otu onye anaghi ekwu ihe na-eme n'obodo niile maobu n'umunna niile. Ike di n'awaja n'awaja n'ala Igbo.

Ha kwenyere na mbọ mmadu gbara ga-amita mkpuru a ga-ahu anya di ka;

- ❖ Nwoke gbara mbọ kpata ego ga-eziputa ya site n'iruta ulo, zuta ugboala, na-eyi uwe di mma, ezinaulo ya adi ogo n'anya, o na-eme ihe ego ebe o bula akporo ya maka mkpa ego
- ❖ Nwaanyi na-eziputa nke ya site n'udi ugboala o na-agba, uwe, ola nti na aka o na-eyi, ntutuisi ndi ocha o bu n'isi d.g.w
- ❖ Nwata akwukwo gbara mbọ ga-eziputa ya site n'udi ihe onyinye di icheiche o nwetara n'uloakwukwo ya, asambodo o ji puta, ufodu oge udi oru o nwetara.

A na-eziputakwa uru igba mbọ n'ala Igbo site n'ufodu okwu a na-ekwu di ka;

- ❖ Aka aja aja na-ebute onu mmanu mmanu
- ❖ Onye gbaa bọlu, o rachaa oroma
- ❖ Ihe ewu ji esoro nwoke onye afọ ukwu bu na o nyughi anyu, o gboọ agboọ

E nwegasiri aha otutu a na-aza na-eziputa onye meputarala ihe anya na-ahu site n'igba mbọ kpata ego di ka; Omenukoaku, Akajiaku, Osodieme, Oraezuo, Oberenwa ego naruberu isi 1, Agba ego nkiti, Agbogidi, Ide

Nleba anya n'akwukwo agumagu ndi a horo iji ziputa agba m mbọ di n'obara onye igbo o bula di ka o metutara umu nwaanyi

Isi akwu dara n'ala

Umụ nwaanyi ndi Igbo abughi ndi e ji ino nkiti mara site n'oge gboo. Na-agbanyeghi na mgbe gboo oru Bekee adibeghi maobu agumakwukwo mana umu nwaanyi nwere oru aka ha na-eji enyere ezinaulo ha aka di ka ufodu na-akpa nkata, ruchaa ugbo ma koo ya ihe, chuo mmiri na ihe ndi ozo gunyere ilekota ezinaulo ha anya nke ukwu mana oge ugbo a mmepe obodo biarala, umu nwaanyi na-agba mbọ gaa mahadam, nweta nzere ha ji chota oru Bekee ebe ha na-aru oru di icheiche ma nke nwaanyi nwere ike iru ma nke ufodu mmadu chere na o bu oru diiri nwoke. Oge ufodu ino nkiti na-

ebute ajo echiche na akparamagwa joro njo nke mere na o dighi mma mmadu ino nkiti. Ubesie (1973:1) hutara nke a kwuo si; "...ihe na-atọ Ada uto ugbu a abughi maka ugwo a na-akwu ya n'oru o nwetara ohuu. Ebe obi anuri ya kariri bu na ibe ya teta ura n'utu puwa, o soro ha puwa..."

Nwaanyi o bula choro ihe o ga na-eme ka ego na-abata ya aka nke ga-emekwa ka ugwu na nsopuru diiri ya n'ebe nwoke o bula huru ya no. Inwe oru aka maobu oru Bekee dikwazi ka otu ihe nwoke o bula na-eji alu nwaanyi o bula oge ugbu a iji hu onye enyemaka n'ulo n'ihu na uwa adighizi ka o di na mbu mgbe elu bu ala osa, ihe niile etinyela ego nke mere ya o dighi mfe ufodu umu nwoke ilekota ezinaulo anya naani ha.

O nwekwara onodu nwoke na-ahu onwe ya, nwaanyi enyere aka n'ihu na umu nwaanyi ndi Igbo anaghi achiko aka na-emeghi ihe o bula n'ezinaulo nke mere ufodu ji aza aha otutu "osodieme". Ka agha malitere, ihe bido siwe ike Ada naara di ya ego ka o malite izu ahia iji nyere di ya aka ikutara ezinaulo ha nri n'ihu na oge ahu, umu nwoke enweghi ohere igbaghari chutawa ego nri iji gbanari ndi ami ikpaba ha n'ami iso lwa agha nke a mere umu nwaanyi ji kwudo ukwu gbawa mbo izu ezinaulo ha nri ka di ha zonari ndi ami ebe o bu na umu nwaanyi anaghi aba ami oge ahu. Ubesie (1973:68) kwuru si; "... Ada buuru ego ahu, malite ahia nnu. O na-esi n'aka ndi na-azu ahia atak na ndi na-eke ihe enyemaka na-azuta nnu. O jee otu ahia Nkwere-inyi, o lota, ree ihe o zutara. Ubochi o gara ahia rite ezigbo uru, o zuta otu uru ewu o ga-eji tee ofe..."

A na-agwa ni

Akuko a ziputara ka otu nwoke aha ya bu Uba onye nke nne na nna ya nwere ego wee zipu ya mba ofesi, oge o lotara luchaa Ijeanuli ka nwunye, na nloghachi ya, enyi ya nwoke Chigozie gwara ya ka o bufeere ya ntutu na mba Amerika. Ebe ahu ka ndi uwe ojii ndi ocha noro jide ya tuo ya mkporo. Ijeanuli amaghi ihe o ga-eme iji nyere onwe ya aka mgbe o guchara mahadum ebe o nwetaghiri oru Bekee. O wee kpebie iji onatara chi ya chuta ego ka o nyere onwe ya aka. O malitere guwa egwu nke nyere ya ego site n'itinye ha na kaseeti. Agwuna (2004:59) kwuru si; "ndi huru ka Ijeanuli si aguputa egwu, udi olu ogene nwata a nwere, bidoro na-achọ ka o guoro ha egwu n'agbamakwuko, igba nkwu na emume di icheiche. Ha kporo ya, o guchaa egwu, ha akwuo ya ugwo. O tiputara otutu omaricha egwu, tnye ya na kaseeti..."

Igba mbo Ijeanuli akwusighi ebe a n'ihu na ka o mechara lugharia di ozo bi mba ofesi, o ruru ebe ahu buru dokita. A kwara na o kpatara ego ebe ahu nke mere na mgbe di ya nke mbu si ulo nga puta, malite ahia mechaa ahia ahu tipia n'ihu agwa nwunye o mechara lugharia kpasoro ya, Ijeanuli si n'aka Ojinaka enyi Uba di ya nke mbu zite ozi na mgbe o lotara, o ga-enyere ya aka ihu na o kwuru n'ukwu ya abuo. Agwuna (2004:91) kwuru si; o wee kororo ya na Ijeanuli buzikwa dokita, na o huru ya n'uloogwu ebe o na-aru oru. O nwere mwuta oge o nuchara ihe dum a Uba gabigara, wee kwuo na o lota ezumike n'onwa ozo, na o ga-abia hu ya ma wetakwara ya ego ka o tinyekwa n'ahia ya wee kulie ozo..."

Adaeze

Akwuko agumagu a gosiri ka nne Adaeze bu Uzumma si agba mbo iji hu na ezinaulo ya rijuru afọ ma hukwa na umu ya guru akwuko. O legbara di ya bu Uchechukwu anya n'ihu gbasara iweta ego e ji elekota umuaka anya na ego ha ji agu akwuko n'ihu

na di ya na-eme ka onye o na-agbasaghi n'ebe ihe gbasaara umu ya no. Nwadike (2010:23) hutara ya kwuo si; ebe Uchechukwu hapuru iru oru diiri ya ka ezigbo di na ezigbo nna, Uzumma ahapughi imejuputa oru ndi ahu n'onwe ya. Di ka nwaanyi gbasiri ike oru, dikwa uchu n'izu ahia, o nyeghi umu ya ohere ka ha chewe maka onodu ha na nna ha. Uwe, akwa, akpukpo ukwu na umu ihe ndi ozodo di ha mkpa, o nweghi nke o na-ekwe ka o koo ha. Ego nri di ya na-enye ya anaghi ezu, ma o dighi mgbe o na-ekwe ka aguu nara ya umu ya. Di ka onye gbasiri ike oru, e nweghi nwaanyi n'ogbe ha nere ya ukwu n'isi n'ebe oru ubi di. I baa n'ugbo akpu ya, i gaghii ama ebe i siri banye na ebe i ga-esi apu. Ji, ede, ona, akidi, oka na akwukwo nri di icheiche na-abu asuru. N'izu ahia, Uzumma so na ndi na-agba ahia Ugwu, ebe o na-aga ebute agwa, egusi, yabasi na azu mangala n'akpa n'akpa. Mgbe ike na-adighi ya ije ahia, ya ezie ndi ahia ya ka ha budatara ya ngwa ahia ndi o choroo. N'agbanyeghi na o na-agba ahia, o nakwa eghe akara na kpofukpofu. A maara ya amara n'ighe akara nke na-atogbu ndi mmadu n'uto. Ka akara ya sirii buru okuko turu, o tugbuo nwa ya, ndi mmadu na-akwu n'ahiri iji zuta ya. Ubochi uka o bula, o na-eghe akara a na-akpo 'Akara Chochi'. Na akara chochi, o naghii etinye ya mmiri..."

"...O bu ihe mere eme na Uzumma bu ya bu ngwuru ji ulo n'ebe ihe oriri na ihe umu ya na-asu n'ahu di, ma o dighi ebu ya isi..."

O bughi naani n'ebe ichuta ego di ka ndi Igbo na-agba mbu, ha na-agba mbu ihu na ha mere ihe niile ha ji n'aka nke oma o buladi n'ebe oru aka, agum akwukwo, izu ahia na ihe ndi ozodo e ji agho mmadu. Adaeze Uchechukwu bu nwata e ji igba mbu n'ebe agum akwukwo ya no di nke mere na o nwere ihu oma igu akwukwo n'efu. Nwadike (2010:41) kwuru si; "...tupu ndi mmadu ebido inata akwukwo nke e ji akpo ha bia zaa ajuju onu, ndi isi ulokwukwo ndi a edelari akwukwo di icheiche degara Adaeze, nariyo ya ka o bukoroo ngwongwo ya bia mgbe ulokwukwo ga-emegehe n'eleghi ule ajuju onu o bula. Otu onyeisi ulokwukwo kwere nkwa izu ya n'efu n'ihii na Adaeze dejiri mkpisi odeo n'ule ulokwukwo ahu..."

Adaeze nwa Uzumma gara mahadam guchaa, fee ala nna ya otu afo ebe o noro kpebie ichi sista. Ichi sista egbochi ya igba mbu nyere ezinaulo ya aka n'agbanyeghi na nne ya ekwetaghi ka o chie sista ahu na mbu mana n'ikpeazu, o nabatara ya. Adaeze mere ezinaulo ya ihe oma di icheiche di ka Nwadike (2010:165) kwuru si; "...o rughi afo abuo, sista Adaeze Uchechukwu aruo otu ulo ukwu a maara aha ya n'ezii nna ya; nazu umunne ya na koleji di icheiche..."

Mputara igba mbu n'ebe umu nwoke ndi igbo no

Isi akwu dara n'ala

N'ala Igbo, a na-eji ihe mmadu meputara atunyere mbu ole o gbara di ka ulo, ugboala, ejiji, ka o si eme ihe ego na ka ahu di ndi ezinaulo ya. Nke a mere e ji tunyere Chike di ka onye kpatara ego n'ihii na o nwere ihe niile ogaranya o bula ji eme onu. Ubesie (1973:18) kwuru si; Chike ji ego. O nwere moto, o bi n'ezigbo ulo di mma. Ka agha malitere, onye o bula na-agbapu oso, Chike amaghi ihe o ga-eme akunuba ya niile ahu. Ubesie (1973:19) kwuru si; Chike bara n'ime ulo be ya, lewe aku niile o kpara anya, o maghi ma o bu uwe ya ka o ga-achiri hapu ihe ndi ozodo..."

A ga-achoputakwa na ndi Igbo bu agburu na-eme ihe o bula ha nwere ike imenwu iji hu na ha arioghi nri onu. Nke a mere ufodu ji a si na steeti ufodu n'ala Igbo maabu

obodo ụfọdụ na-agwọ ogwu ego iji hụ na ha adaghị ogbenye. Mana otu ihe dị mkpa bu na nwoke Igbo ọ bụla na-agba mbọ. Kama, ha aghọọ ndị oburu, kwawa baro, tiwe okwute, gbawa oşo ahia d.g.w. ka aguu na-agbagota, ndi ulokwu kwusi ikwu ugwo ka ha si akwubu, Chike gara na nke otu enyi ya onye amị ibite ego. Enyi ya ahụ choro ige redio wee choputa na o dighi mma, Chike chetara na o nwere redio di mma wee kpebie ka o ree ya nata ego o ga-eji leta ezinaulo ya anya. (1973:41) kwuru si; onwu egbuola ka a turu aka Chike nwere redio ma o nweghi ego o ga-eji na-eri ihe. O na-abu onye rijuo afo, o gewe ihe redio na-ekwu. Ahu ya choro ego, karija ka o choro redio. "...Obi zuuru ezigbo redio ya, para ego a na-achọ achọ susara Chike..."

Oge ego Chike retara na redio gwuru, Chike kpebiri iga n'ogige ebe a na-enye enyemaka nke ndi amị na-achikwata ka o mara ma o ga-enweta nri. (1973:62) kwuru si; i choo ka i baa n'ike, ha e were isi egbe duruo gi ahu. Ma Chike ekwuola n'obi ya si na taa ka o ga-ebi. O laa be ya, o kpachaghi anya, aguu egbuo ya, tupu o saghee onu ya, o suolari ya egbe n'ubu. Tupu o na-etipu mkpu, o kutuola ya n'ala, na-agba ya ukwu n'isi.

Chike tiri oke mkpu nke mere ukochukwu bu onye amị nke na-ahu ka e si eke ihe oriri ndi ahu putara gwa ha kwusi ma nye iwu ka e bunye Chike ihe enyemaka. (1973:64) si; o wee duru ya baa n'ime ulo ebe a na-adowa ihe enyemaka manyere ya agwa, manyere ya osikapa, nye ya utu oka, nye ya okporoko na nnu, si ya lawa". Ka aguu nakawanye njo, Chike chikooro akwa ya na nke umu ya ndi nke di mma ree ha iji hu na o retere ego ha ga-eji na-eri nri buru n'obi na agha ga-ebi n'oge ka ihe niile loghachi azu otu o dibu na mbu.

Ka Okechukwu nwanne Chike jere amị dulataru umuaka oge agha biri, o dighi ihe ha nwere iri n'ihia na agha mebichara otutu ihe, ego adighikwa, Chike gbara mbọ i kpata ego nri. (1973:192-193) "...Ebe o bu na ha niile alotara, ha ga na-eri ihe, wee na-eche maka echi. O ribido ochie dibia, o rie nke o gbataru n'afa. Ihe sie ike, Chike achiputa otu uwe ndi so na ndi Okechukwu deweere ya resu ndi soja, ha ewere ego na-eri ihe..."

Omenuko

Akwukwo a ziputara na site n'igba mbọ, onye si n'ezinaulo dara ogbenye puta nwere ike i baara onwe ya uru ma ghoo nnukwu mmadu n'odinihu naani ma o tinye uchu mee ihe o kwesiri ime. Omenuko si n'ezinaulo dara ogbenye puta, nne na nna ya wee zipu ya ka o ga muo ahia n'aka Omengboji ka o wee si n'uzo di otu a baara onwe ya uru ma nyere ezinaulo ya aka ma o muchaa ahia mewe nke oma. A ga-esi na ya ghota na onye Igbo ekwetaghi na o ga-atogboro otu ebe na-alusoghi ndu ugu n'onodu o bula o huru onwe ya. Ndi enweghi ego iziga nwa ha ulokwukwo na-agba mbọ zipu ha ka ha ga muo ahia n'ihia na ihe niile a na-eme n'awa bu ka akpata ego nke a mere ndi Igbo ji ekwu okwu si; "na ego na obara na-aruko oru". Ha na-ekwukwa si; "i gaghi anyu anyu, i gbowa agbo". Ufodu ndi nna ha ji ego mana ha enweghi isi igu akwukwo na-aga imu ahia naani ihe di ichie bu na ndi di otu a na-esi n'ulo nna ha abia ahia karija i ga binyere oga ha. N'oge mbu a na-aga agba boyi. Nke a putara nwata nwoke choro imu ahia ga-aga n'aka onye maarala ahia ahu, binyere ya afo ise, isii maobu asaa di ka ha si kpata wee sonye ya na-aga ahia ma na-agakwa ozi ulo niile kwesiri ya ma o lota ahia di ka ichu mmiri, suu akwa oga na nke ndi ezinaulo ya, o nwere ike ga zutara nwunye oga ngwa nri n'ahia, zaa ulo na ihe ndi ozo.

Nwana (1933:2) hū tara ya kwuo sị; Ọmenụkọ nọduru n'aka onye na-ezi ya izu na ire wee tolite. Aha onye nwe ya bu Omemgboji. Nna ya ukwu wee nye ya ihe o ga-eji malite izu ahia nke ya.

“...Ọmenụkọ wee zūwa ihe nke ya, ma o na-akwūnye n'ahụ nna ya ukwu bu Omemgboji wee na-azu...”

“...O wee ruo mgbe o nwetara ego nke ga-ezuuru ya, o hapu nna ya ukwu. Mgbe ufođu ndi mmadu huru na o mutara izu na ire ahia, ufođu weere nwa ha nye ya ka o zi ha uzo ha ga-esi azu ahia...”

Oge Ọmenụkọ gbapuru oso gbalaa Mgborogwu n'ihu ndi o rere ere site n'ihere ka o ga-esi lota ahia o gara daa ogbenye n'ihu ngwa ahia ya dara mmiri, o ruru obodo ahụ, na-aga n'ihu ikpata akụ.

Ọmenụkọ ziputara na isi n'uzo adighi mma kpata ego adighi mma n'ihu na o mechara zipu nwanne ya ka o ga gbata ndi ahụ o rere n'ohu oge ngwa ahia ya dara mmiri. O kwuru ugwo n'isi ha iji gbata ha, ruoro ha ulo ma lūnye ha nwunye. (1933:38) kwuru sị; Ọmenụkọ wee juo umunne ya sị; “onye ga-eje juputa maazi Oji ihe m ga-akwu ya ma o kwe ka m gbarakwa Obioha nna m? ozokwa maazi ga-eduzi onye ahụ uzo n'ulo ebe Elebeke Okoro bi, ijuputakwa onye ulo ahụ ihe m ga-akwu ya n'isi Elebeke”. Nwabueze wee si na ya ga-eje.

Nwabueze na ndi so ya gaa njem ahụ gara hụ maazi Oji onye nke duuru ha gaa n'ulo nna ukwu ndi ahụ e rere ere n'otu n'otu wee mata ihe a ga-akwu ha iji gbata ha. Ha choputara site n'onu Obioha na otu onye n'ime ndi e rere ere nwuru n'oria afo.

(1933:45) kwara na Ọmenụkọ gwara Okorafọ ka o gaa n'ihu na njem ahụ mgbe Nwabueze loghachiri azu n'ihu agwo turu ya n'ukwu sị; “mgbe i ruru, i ga-ejekwuru maazi Oji kwuo ya ohu pound abuo, kwuo Ezuma ohu pound abuo kwa. I ga-ahukwa onye ahụ Arisa bi n'ulo ya, i kwukwa a ya ohu pound abuo. I bughị nwa nta, choo uzo ma i ga-enweta ndi ozo” Okorafọ wee jikere bilie, ya na ndi ahụ bu ndi sooro nwabueze nke mbu.

Ka Okorafọ gara kpolata Obioha, Arisa na elebeke, Ọmenụkọ kporo ndi be Arisa na Elebeke. (1933:55-56) korọ sị; Ọmenụkọ wee zie ozi ka a kporo ndi nwe mmadu abuo n'ime ndi ahụ. Mgbe ozi ruru ha nti ha wee bia hụ Elebeke, Arisa na Obioha, ha wee tie mkpu juo sị, “o bu olee ndi bu ndi a”? Ọmenụkọ wee si ha na ka ha bia soro ha hụ” “...Ọmenụkọ wee kporo ndi nwe Elebeke si ha, “gaanu chooro Elebeke umu agboghọ abuo di mma, mgbe okwu niile biri, bianu gwa m ka ego niile gha, m ga-eweta ego ka a kwuo ndi muru umu agboghọ ahụ ka ha buru ndiyom ulo Elebeke. Ndi nwe Arisa otu okwu a ka m gwara unu”.

“... Ha alaghachi, wee gwa Ọmenụkọ ihe ha kwubiri n'umu agboghọ anọ ahụ, nke Elebeke abuo, nke Arisa abuo kwa. O wee nye ha ego di ka ha gwara ya, ha wee ga kwuo. O ruo mgbe otu onwa gwasiri, mgbe mmadu abuo ndi ahụ ga-ala, Ọmenụkọ enye ha ego pound asaa na umu ihe di icheiche. O wee zie ndi nwe ha ka ha bia, ha wee bia. Ọmenụkọ wee sie nri otu o chere na o di mma, ya na ndi ahụ wee rikota. Ọmenụkọ wee si ha, “bikonu gooro m ofo ka ihe ojojo gafere agafe ghara igbu onye o bula n'obi m”. Ha wee gojo ofo sị; “ya dikwara gi mma, dikwara anyi mma. Oku nnu na mmanu emela gi ihe, ya emekwala anyi”.

Iga n'ihu ziputa agba m mbọ ndi Igbo, o mechaghi otu izu onyeisi ala Naijiria jiri kpo ha ntupo (dotu), ufodu ndi agaala n'ihu ibiputa uwe na okpu edere ndi dotu na ndi prawudu. Ha huru ohere isi n'okwu onyeisi ala wee kpara ego. A ga-esi na ya huta ka ndi Igbo si e si n'ihe ndi mmadu ahutaghi ihe wee na-akpara ego. Ndi Igbo di ka agburu igba mbọ di n'obara, a burula ndi tunyere otutu ihe di mma na Naijiria site n'ituru ugo n'akuku o bu site n'agum akwukwo ruo na ndorondoro ochichi. E nwere ndi tutere ugo i bu ndi kacha maa mma na Naijiria di ka; Krystal Okeke (2016), Unoaku Anyadike (2015), Iheoma Nnadi (2014), Ezinne Akudo (2013), Sylvia Akudo (2011), Fiona Amuzie (2010), Glory Umunna (2009), Adaeze Igwe (2008), Munachi Nwankwo na Ikenna Bryan Okwara (2007), Chinenye Ochuba (2002), Sabina Umeh (1990), Bianca Odumegwu-Ojukwu (1988 na 1989) na Lynda Chuba-Ikpeazu (1987).

Ndi na-akpa mmadu amu; Funny bone, Basket mouth, Buchi, Chigul, Frank D'Don, Godfrey d.g.w. Ndi na-eti egwu: Ndi Igbo nwere ndi na-eti egwu odinaala, nke uka, nke di juu, nke a na-agba agba na nke Bekee. Ha gunyere; Ada Ehi, Frank Edward, Sinach, Bright Chimezie, Onyeka Onwenu, Peter na aul Okoye, Mike Ejeagha, Patoranking, Phyno, Flevo, umu Obiligbo, Tekno, Runtown, Chidimma d.g.w. E nwekwara ndi na-eti egwu na mba ofesi Jidenna, Patrick Chukwumeka Okogwu a na-akpo Jinie Tempah na ndi ozo.

N'ejije onyonyo, e nwere ndi a ma ama na-eme nke oma ndi di ka; Pete Edochie, Chiwetalu Agu, Rita Domnic, Genevive Nnaji, Yul Edochie, Ngozi Ezeonu, Chika Ike d.g.w. E nwekwara ndi no mba ofesi eme ejije di ka afroculture.net si gosi. Mmadu di ka; Uzo Aduba, Chet Anekwe, Megalyn Echikwunwoke, Annie Ilonzeh, Chike Okonkwo, Yvonne Orji, Chinonye Chukwu, Chiwetele Ejioko, Ashley Mmaduekwe, Tracy Ifeacho, Caroline Chiekiezie, Nonso Anozie d.g.w.

Correcting.com ziputara na oru aka egwuregwu asompi, ndi Igbo welitere isi na ya gunyere; Kanu Nwankwo, Jayjay Okocha, Mikel Obi, Angelo Ogbonna (Itali), Emmanuel Olisadebe (Poland), Oguchi Onyenwu na Maurice Edu (USA), Nedum Onuoha na Ugo Ehiogu (England), Ikechi Anya (Scotland), Innocent Emeghara (Switzerland) na otutu ndi ozo di icheiche na-agba na mba Naijiria na mba ofesi.

N'akuku amumamu, e nwere ndi Igbo tutere ugo na mba ofesi n'ide agumagu di ka; Chinua Achebe na mmuo ibe ya, Chimamanda Adichie, Nnedi Okorafor, Chris Abani, Tochi Onyebuchi, Akwaeke Emezi, Chinelo Okparanta na Ezekiel Azonwu d.g.w. N'akuku ndorondoro ochichi, ha buru ibu. Ufodu anwuola mana aha ha apughi n'onu ndi mmadu di ka; Nnamdi Azikiwe, Dora Akunyiri, Chuba Okadigbo, Akanu Ibiam, Sam Mbakwe, Chuwumeka Odumegwu Ojukwu, Evan Enwerem, Alex Ekwueme, sineto Chukwumerije d.g.w. Ndi nke no ndu gunyere; sineto Enyinnaya Abaribe, sineto Chris Ngige, sineto Athur Nzeribe, sineto Theodor Orji, sineto Ike Ekweremmadu, sineto Uche Ekwunife, sineto Stella Oduah d.g.w. E nwekwaziri ndi ozo enyere okwa di icheiche n'ochichi di ka; Okammuta Chukwuma Soludo, Dr. Ngozi Okonjo-Iwealor (onyeisi WTO), Oby Ezekwesili, Dr. Chikwe Ihekweazu (onyeisi na-ahu maka nje korona), Onyema Geoffrey (minista na-ahu maka mmekorita di n'etiti mba Naijiria na mba ndi ozo) na otutu ndi ozogasi.

Nchịkọta

N'edemede a, a chọputara na ndị Igbo na-eme ọtụtụ ihe dị ka aka ọrụ ịjị hụ na ha anaghị anọ nkịtị. Ha na-aga obodo dị icheiche gbaa mbọ wee kpata ego. Nke mere otu nwa amadi na-eti egwu a kporo Flevọ tiri otu traak a kporo "Ụmụ Igbo", egwu nke iri na traak ahụ bụ Flevọ Afrịka, ọ gụrụ sị; "... Eni wiye u goo, if u no sii Igbo manụ, nwanne gị bọchaa. Bọchapụ ọsọ n'ebe ahụ rere ere, lachapụ ọsọ n'ebe ahụ tiri etị. N'obodo siri ike, ndị Igbo ga-abanye ebe ahụ. Ha banye ebe ahụ eburu ike wee pụta. Chukwu bụ ike anyi..."

Iji gosi na ndị Igbo bụ ndị a maara ka ndị na-eme oke njem, ha na-achuru ego gaa na nsotu uwa. Ebe onye si hụ ihe ga-abara ya uru, ọ churu ya gawa. A gupughị umu nwaanyi Igbo na onuogu n'igba mbọ n'ihi na ha hula ka ihe si di n'ezinaulo, obodo na ala Naijiria. Ha na-atuta oke ha maka na ichiko aka noro nkiti abughi njirimara onye Igbo o bula. Umuka n'aka nke ha na-agbakwa mbọ. Ufodu na-amu ahia, ufodu na-ebughari ihe n'okporo uzo, ufodu na-akwa akwa ebe ufodu no n'uloakwukwo na-agbalisi ike itute ugo, nweta ikike igu akwukwo n'efu. A maghi ka o si malite mana onye Igbo o bula ekwenyeghi n'irio aririo nri kwa ubochi di ka ndi Awusa, onye o bula na-agba mbọ site na nwata ruo okenye n'ihi na o dighi onye chorọ mkpari.

Aro

Odee edemede a turu otutu aro nke gunyere;

- ❖ Ndi ntorobia imata na igba mbọ so n'otu ihe e ji mara ndi Igbo site n'ogbo. Ha anaghi elegara ihe mmadu anya maobu kwenye na okorobia ga-anọ nkiti. Ka o doo ndi Igbo anya na site na gboo, ndi Igbo abughi agburu e ji ikpata ego n'uzo ezighi ezi mara. Ndi gboo na-anya isi n'ihe ike aka ha ga-ewetara ha o bughị na izuru ihe mmadu nke ndi ogbara ohu na-eme nke ha kporo "itu akwukwu" na ire akuku ahụ mmadu ịjị gwota ogwu ego wee bute ego mbute.
- ❖ Umụ nwaanyi ufodu amatabeghi mata na igba mbọ abughi naani oke na ọrụ dijiri nwoke. Onye o bula ga na-agba mbọ etu ike gha ya n'uzo ziri ezi abughi ịjị ahụ ya tu mgbele maobu mewe aka ntutu na ajo ihe ndi ozo ala na-aso nso.
- ❖ O ga-adikwa mkpa ndi odee akwukwo Igbo igba mbọ webata uzo di icheiche ndi Igbo si enyere ndu aka etu o si kwesi n'omenaala na nkwenye ha ma katoo ajo uzo ndi ugbo a si achu ego mbute.
- ❖ Ozọ bụ ka nwa amaala Igbo o bula mara na isi n'ezinaulo enweghi ego puta abughi ihe ga-eme ya itinye aka n' ihe ekwesighi ekwesi maobu nodu nkiti si na Chukwu maara na o ga-adijiri ya otu ahụ na-echeghi na e nwere akaoru o ga-amu wee baa uru. Di ka ikpa isi, idozi ugboala, isi nri, ikọ ugbo, ikpa nkata, imezi ihe mebiri n'ulo ndi mmadu, ikwa akwa, imu ahia d.g.w.
- ❖ O ga-adikwa mma agburu ndi ozo imata na igba mbọ bụ ihe so ndi Igbo bia uwa, ka ha hapu i na-enweere ha anyaukwu kama ha nwee mmasi idi ka ndi Igbo, ha wetuo onwe ha ala, yiri uwe igba mbọ di ka ndi Igbo wee mudo ka e si ahapu ute ura chuta ihe a ga-eji gho mmadu.

Mmechi

Di ka onodu ndi Igbo siri di na Naijiria oge ugbo a, ndi Igbo kwesiri itukwasị Chukwu obi ma gbasiwe mbọ ike n'uzo ziri ezi kari ka ha si agbabu oge mbu ịjị hụ na ha kwalitere obibindu ha na ezinaulo ha ma nyekwara ndi ozo aka.

Akwụkwọ agụmagu ndị e lebara anya ziputara na ndị ode akwụkwọ agụmagu ndị ahu gbara mbọ iweputasị ka ụmụ nwoke, ụmụ nwaanyi, na ụmụaka ndị Igbo si agba mbọ inyere ndụ aka n'akụkụ dī icheiche dī ka na ezinaụlọ, ọzụzụ ụmụaka, n'ụlọakwụkwọ, n'akụkụ ịmụ ahịa na azụmahịa d.g.w. E si na nke a wee hụ n'ezie na ihe ọ bụla onye Igbo tinyere uchu ime, ọ na-eme ya nke ọma. A hụkwara na ndị Igbo bụ ndị na-eme njem nke ukwu, obodo ọ bụla ha batara, ha na-agba mbọ ka ha nwachaputa onwe ha. Ebe ha nọ abughị agbụ nye mmụọ igba mbọ ha n'ihị na ha bụ ndị na-asọ mkparị, e jighikwa iriọ aririọ n'okporo ụzọ mara ha ebe ọ bụla.

A hụkwara na ụmụ nwaanyi ndị Igbo anaghị eleghara ezinaụlọ ha anya ma o nwee ka o si dīriri di na-alụ ha. Ha na-apụ n'ụzọ ha ihụ na ezinaụlọ ha na-eri nri, ụmụaka a guruo akwụkwọ n'ogo ego ha ga-ebutenwu. Ụmụ agboghọ na-agbakwa mbọ ịnweta ọrụ maọbụ nwee ọrụ aka tupu ha a na-aba be di iji hụ na ha abughị ibu arọ dīriri nwoke galụ ha.

Edensibia

- Agwuna, S.O. (2004). *A Na-Agwa Nti*. Onicha: Lincel Publishers
- Akolisa, Uche (September 12, 2020). Ihe asaa ndị ọzọ jiri mara ndị Igbo na nke bụ eziokwu. Wetere na Disemba 8, 2020. Site na <http://www.bbc Igbo news Google.39 black celebrities in Hollywood with Nigerian origin>. Wetere na Disemba 10,2020. Site na <http://www.afroculture.net>
- Nwadike, I.U. (2010). *Adaeze*. Obosi: Pacific Publishers
- Nwana, Plta (1933). *Omenụkọ*.Legoos: Longman Najjiria
- Odenigbo (Maachi 5, 2015). Ihe asaa e ji mara ndị Igbo. Wetere na Disemba 8, 2020. Site na <http://www.odenigbo forum>
- Ọdunke Artist (1986). *Onukwube*. Ibadan: University Press Limited
- Ofomata, Chinedu (2007). *Ndezu Utoasusu Igbo*. Enugwu: Format Publishers
- Okoli, Chinedu a.k.a Flavour. (2020). “Flavour of Africa; ụmụ Igbo traak”. Sports. 20 Nigerian footballers who are playing for other countries. Wetere na Disemba 10,2020. Site na <http://www.correcting.com>sports>
- Ubesie, T.U. (1973). *Isi Akwụ Dara N'ala*. Ibadan: Oxford University Press
- Ude, Odiłora (1996). *Okpa Akụ Eri Eri*. Onicha: University Publishing Company
- Uzoalor, Joy (2011). *Ije Uwa*. Onicha: Varsity Publishing Company
- Wikipedia. 9 Nigerian celebrities in diaspora. Wetere na Disemba 10, 2020. Site na <http://www.en.m.wikipedia.org>